

АДАБИЁТДАН ЎҚУВЧИЛАР МУСТАҚИЛ ИШЛАРИНИ ТАШКИЛ ЭТИШДА АЛИШЕР НАВОИЙ ҚАРАШЛАРИ ВА ҒОЯЛАРИДАН ҒОЙДАЛАНИШ

Холиқова Анора Абдисатторовна, Тошкент рақамли иқтисодиёт ва сервис техникуми она тили ва адабиёт фани ўқитувчиси, А. Навоий номидаги ТошДўТАУ мустақил тадқиқотчиси

Аннотация: Алишер Навоийнинг қарашларида Ватанга муҳаббат масаласи чуқур ва кенг ёритилди. Шунингдек, Навоийнинг маънавий олами, ижодкор сифатидаги сийрати, фазилатлари, қарашлари, юксак инсонпарварлик ғояларидан ғойдаланишга доир илмий - амалий тавсиялар берилди.

Аннотация: В взглядах Алишера Навои тема любви к Родине раскрыта глубоко и широко. Также даны научно-практические рекомендации по использованию его духовного мира, черт как творческой личности, добродетелей, взглядов и высоких гуманистических идей.

Abstract: The issue of love for the Motherland is deeply and broadly revealed in Alisher Navoi's views. Additionally, scientific and practical recommendations are given regarding the use of his spiritual world, traits as a creative personality, virtues, views, and high humanitarian ideas.

Калим сўзлар: Маърифат, маънавий олам, инсон тарбияси, ижодий қарашлар, инсонпарварлик мезонлари, Ватанга садоқат, дўст, камтарлик, самимийлик, халққа хизмат, гўзал одоб-ахлоқ, маданият.

Ключевые слова: Просвещение, духовный мир, воспитание человека, творческие взгляды, гуманистические критерии, верность Родине, друг, скромность, искренность, служение народу, красивые нравы и мораль, культура.

Keywords: *Enlightenment, spiritual world, human education, creative views, humanitarian criteria, loyalty to the Motherland, friend, modesty, sincerity, service to the people, good morals and ethics, culture.*

Алишер Навоий ўз даврида жамият ва ижтимоий муаммоларга бефарқ бўлмаган. У асарларида адолатсизлик, зулм, тамаъ, манманлик каби иллатларни қоралайди. Шу билан бирга, давлат арбоблари, қозилар, мударрислар, мухтасиблар ва бошқа жамиятнинг турли қатламлари вакилларига ўз вазифаларини виждонан бажариш, халққа хизмат қилиш, адолатни қарор топтириш бўйича қимматли насиҳатлар беради. Унинг фикрича, жамият фаровонлиги ва тинчлиги айнан адолат ва яхши бошқарувга боғлиқ. Навоийнинг ахлоқий тарбия ва комил инсонга доир мақсад ва ғояларида- инсонни ҳаётда тўғри йўлдан боришга, яхши хулқларни эгаллашга, ёмонликлардан сақланишга чақириш масалалари акс этганлиги билан аҳамиятлидир. Навоий ҳар бир инсон ўз нафсини жиловлаши, ҳалол меҳнат қилиши, ростгўй бўлиши, кибру ҳаводан йироқ туриши лозимлигини таъкидлайди. У комил инсонни — билимли, ақлли, саховатли, раҳмдил, адолатли бўлишга даъват этади.

Навоийнинг оила ва ота-оналар тарбиясига доир қарашлари ва ғоялари оилавий муносабатлар ва фарзандлар тарбиясига бағишланган насиҳатларни ташкил этади. Навоий ота-оналарни фарзандларига гўзал тарбия бериш, уларни илм-маърифатга йўналтириш, одоб-ахлоқли қилиб вояга етказишга чақиради. Унинг фикрича, яхши тарбия олган фарзанд жамиятга фойда келтиради, ёмон тарбия эса унинг ва оиласининг шаънига доғ туширади.

Навоий муносабатлар қадрини, садоқатли дўстнинг қийматини юқори қўяди. У дўстларни танлашда эҳтиёткор бўлиш, ноинсоф ва фирибгар кимсалардан узоқ туриш кераклигини таъкидлайди. Шунингдек, инсонларнинг бир-бири билан муомаласида ҳурмат, самимият, меҳрибонлик бўлиши лозимлигини уқтиради. Навоий сўзнинг, тилнинг инсон ҳаётидаги ўрнини чуқур англаган. У асарларида беҳуда гапдан, ёлғондан, ҳақоратли

сўздан тийилиш, чиройли ва маъноли сўзлаш, сўзни ўринли ишлатиш лозимлиги ҳақида насихатлар беради. Сўзнинг инсон қалбига таъсири, унинг вайронкор ёки бунёдкор кучи ҳақида кўп гапирди.

Навоий вақтнинг қадри, бебаҳолигини, уни беҳуда ўтказмаслик кераклигини ҳам таъкидлайди. Ҳар бир лаҳзадан унумли фойдаланиш, илм ўрганиш, хайрли ишлар қилиш инсоннинг ҳаётини мазмунли этади, дейди у.

Алишер Навоийнинг қарашларида Ватанга муҳаббат масаласи асарларининг кўплаб матнларида чуқур ва кенг ёритиб берилган. У ўзининг шеърӣ ва насрий асарларида Ватан туйғусини юксак қадрлаб, унинг мадҳини куйлаган. Навоий Ватанни фақатгина туғилиб ўсган жой сифатида эмас, балки халқнинг тили, маданияти, тарихи ва урф-одатлари билан боғлиқ муқаддас макон сифатида талқин қилади. Унинг учун Ватан – бу келажак авлодларнинг раънақи, умумий тараққиёт ва фаровонликка эришиш йўлидаги асосий турткидир. Ватанга муҳаббатнинг Навоий қарашларидаги асосий жиҳатлари:

- Тил ва маданиятга эътиқод: Навоий ўз асарларида туркий тилни бадий санъатнинг юксак чўққиларига кўтарган. У тилимизнинг гўзаллиги, бойлиги ва имкониятларини улуғлаб, Ватаннинг маданияти ва ўзлигини тил билан чамбарчас боғлиқ деб билган. "Тилга эътибор – элга эътибор" деган қараш унинг ижодида муҳим ўрин эгаллайди.

- Халқнинг раънақи ва фаровонлиги: Навоий Ватанни фақат бир шахс учун эмас, бутун халқ учун керакли макон сифатида кўради. Унинг Ватанга бўлган муҳаббати халқнинг турмуш фаровонлиги, илм-маърифатнинг тарқалиши, адолат ва инсофнинг қарор топиши билан боғлиқ. У хайрли ишлар қилиш, халққа хизмат қилиш орқали Ватанга муҳаббатни изҳор этиш мумкинлигини таъкидлайди.

- Тарихий хотира ва бунёдкорлик: Навоий ўз аجدодларининг ютуқларини қадрлайди ва уларнинг меросини давом эттиришга чақиради. У бунёдкорликни, ободонлаштиришни Ватанга садоқатнинг ёрқин намоёни деб билади. Мадрасалар, кутубхоналар, шифохоналар ва бошқа хайрли иншоотлар қурдириш орқали у Ватан ривожига ҳисса қўшган.

- Умуминсоний қадриятлар билан уйғунлик: Навоий Ватанга бўлган мухаббатни умуминсоний қадриятлар – инсонпарварлик, адолат, яхшилик кабилардан айри деб билмайди. Унинг Ватан туйғуси кенг инсонлик мухаббатининг бир қисмидир.

Навоийнинг "Хамса"си, "Девони фуқрати", "Махбуб ул-қулуб" каби асарларида Ватан ва унинг равнақига оид фикрларни кўплаб учратиш мумкин. Масалан, у халқнинг тили ва маданиятини ҳимоя қилишга, уни ривожлантиришга чақириб, "Тил билмаган, халқин билмас" каби ҳикматли сўзларни айтган.

Алишер Навоий асарларида инсон тарбияси масаласи алоҳида ўрин тутди. У ўз асарларида авлодларни баркамол этиш, уларни маънавий жиҳатдан юксалтириш, жамиятга фойда келтирадиган инсонларни тарбиялаш йўллари кўрсатиб беради. Навоий қарашларида инсон тарбиясининг асосий жиҳатлари қуйидагилардир:

- Илм ва маърифатнинг аҳамияти: Навоий илмни инсонни залолатдан қутқарувчи, уни комил инсонга айлантирувчи асосий восита деб билган. У ўз асарларида илмнинг фазилатларини, билимли инсоннинг жамиятдаги ўрнини улуғлайди. "Ҳайрат-ул-аброр" каби асарларида билимнинг инсонни ҳар қандай ёвузликдан ҳимоялашини таъкидлайди.

- Ахлоқ ва одоб: Навоий инсон тарбиясида ахлоқнинг ўрни беқиёс эканлигини кўп бора таъкидлаган. Ҳалоллик, ростгўйлик, меҳрибонлик, саховат, камтарлик каби фазилатларни инсоннинг асосий бурчи деб ҳисоблаган. У ўз асарларида одоб-ахлоқсизликнинг оқибатларини ҳам кўрсатиб ўтган.

- Меҳнатга мухаббат: Навоийнинг фикрича, инсон меҳнат орқали камолга етади. У ҳар бир инсонни ўз касбига садоқатли бўлишга, меҳнатни қадрлашга чақиради. Жамиятнинг равнақи ҳам меҳнатсевар инсонларнинг кўплигига боғлиқ деб билган.

- Ватанпарварлик ва миллатпарварлик: Навоий ўз юртини, халқини севиш, унинг равнақи учун жон фидо қилиш инсоннинг муқаддас бурчи

эканлигини уқтирган. У ўз асарлари орқали миллатнинг ўзлигини англашига, унинг тарихи ва маданиятини кадрлашига ҳисса қўшган.

- Ҳаққонийлик ва адолат: Навоий инсонларни ҳаққоний ва адолатли бўлишга чорлаган. У ҳар қандай вазиятда ҳам адолатни устун қўйиш, зулм ва ноҳақликка қарши курашиш лозимлигини таъкидлаган. Умуман олганда, Алишер Навоий инсон тарбиясини жамиятнинг пойдевори деб билган. У ўзининг бой адабий мероси орқали инсонларни маънавий-ахлоқий жиҳатдан юксалтиришга, уларни комил инсон этиб тарбиялашга бекиёс ҳисса қўшган.

Алишер Навоийнинг қарашларида китобхонлик ва билим олишга алоҳида эътибор берилган. У ўз асарларида билимнинг юксак қадрини, унинг инсонни ҳар томонлама камолотга етказишини кўп марта таъкидлаган. Навоий китобни инсон маънавиятининг қуроли, ҳаётда тўғри йўлни кўрсатувчи нур сифатида талқин қилади. Унинг фикрича, китоблар инсонни ҳар хил хато ва нодонликлардан сақлайди, унинг дунёқарашини кенгайтиради, фикрлаш қобилиятини оширади.

Навоийнинг китобхонликка оид асосий қарашлари:

- Билимнинг юксак қадри: Навоий билимни энг бебаҳо бойлик деб билган. У "Ҳар кимки, жаҳонда борким, илм ила, Маърифат олмоққа бўлғай муяссар" каби сатрлари билан билимнинг инсон учун қанчалик муҳимлигини уқтирган.

- Китоб – маърифат манбаи: Навоий китобларни донолик, ҳикмат ва турли илмларнинг сарчашмаси деб билган. У китобларни ўқиш орқали инсон ўз билимини ошириши, янги нарсаларни ўрганиши мумкинлигига ишонган.

- Илм – қалб нури: Навоий илм ва билимни инсон қалбини ёритувчи нурга қиёслайди. Нодонликни эса зулмат деб атаб, инсонни бу зулматдан қутқарадиган нарса – илм эканлигини таъкидлаган.

- Ўз-ўзини такомиллаштириш воситаси: Навоийнинг фикрича, китобхонлик инсоннинг ўз-ўзини такомиллаштириши, маънавий юксалиши учун муҳим воситадир. Китоблар инсонга ҳаётнинг моҳиятини, яхшилик ва ёмонликни англашга ёрдам беради.

- Ёш авлодни китобхонликка тарбиялаш: Навоий ёшларни китоб ўқишга, билим олишга тарбиялашни давр талаби деб билган. Унинг асарлари ёш авлод учун ҳам ибрат ва йўлбошчи бўлиб хизмат қилади.

Алишер Навоий ўз асарларида китобхонликнинг нафақат шахсий, балки жамият тараққиёти учун ҳам аҳамиятини юқори қўйган. Унинг бу қарашлари бугунги кунда ҳам ўз долзарблигини йўқотмаган ва ҳар бир кишини билимга интилишга, китоб билан дўст тутилишга чорлайди.

Алишер Навоий асарларида эзгулик, бағрикенглик ва одамийлик масалаларига алоҳида эътибор қаратилган. Унинг ижоди инсонпарварлик ғоялари билан суғорилган бўлиб, ҳар бир инсонни юксак ахлоқий қадриятларга эга бўлишга, яхшилик ва инсоф билан яшашга чорлайди. Навоий эзгуликни инсоннинг энг олий фазилати деб билади. Унинг наздида эзгулик фақат яхши иш қилишдан иборат эмас, балки қалбнинг поклиги, тилакнинг ҳалоллиги, ҳатто кичик бир савоб ишдан ҳам роҳатланиш демакдир. У "Маҳбуб ул-қулуб" асарида эзгуликнинг турли кўринишларини тасвирлайди, яхшилик қилишнинг бу дунёда ва охиратда қай даражада улуғ савобли иш эканини уқтиради. Унинг фикрича, эзгулик инсонни жамиятда ҳурматли ва сеvimли қилади, қалбига хотиржамлик бахш этади.

Навоий даврида турли миллатлар, динлар ва мазҳаблар вакиллари бирга яшаган. Шу сабабли у бағрикенгликка катта аҳамият берган. У барча инсонларни бир оиланинг аъзоси сифатида кўрган ва ҳеч кимни ажратиш, камситиш ёки устидан кулишни қоралаган. "Маҳбуб ул-қулуб"да у турли касб эгалари, турли тоифадаги кишиларнинг ҳақ-ҳуқуқларини ҳимоя қилиб, уларга нисбатан ҳурмат ва эҳтиром билан муносабатда бўлишни тарғиб қилган. Навоийнинг бағрикенглиги фақат диний ва миллатчилик мазмунида эмас, балки инсоннинг шахсий ҳаётида ҳам ўз аксини топган. У ҳар бир кишининг ўз фикри, ўз йўли бўлиши мумкинлигини тан олиб, бошқаларнинг қарашларини ҳурмат қилиш лозимлигини таъкидлаган.

Навоий учун одамийлик – бу инсоннинг энг асосий ва энг муҳим фазилатидир. Унинг наздида инсоннинг инсон бўлиб қолиши учун одамийлик

асосий шарт. Одамийлик деганда у инсоф, виждон, ҳалоллик, саховат, раҳм-шафқат, меҳр-оқибат каби юксак ахлоқий қадриятларни тушунган. У "Хамса" ва бошқа асарларида одамийликни йўқотган кишиларни қаттиқ қоралаган. Унинг фикрича, одамийлик инсонни нафақат бошқалардан, балки ҳайвонлардан ҳам ажратиб турадиган асосий белгидир. Инсон одамийликни йўқотса, у инсонийликдан чиқади ва ҳайвонга айланади.

Хулоса қилиб айтганда, Алишер Навоий қарашларида Ватанга муҳаббат – бу юксак маънавий туйғу бўлиб, у Ватан тили, маданияти, халқнинг фаровонлиги, тарихий хотира ва бунёдкорлик каби кўплаб жиҳатларни ўз ичига олади. Унинг Ватан ҳақидаги ўлмас сўзлари, қарашлари бугунги кунда ҳам ўз долзарблигини йўқотмаган. Шунингдек, Алишер Навоий ўз асарларида эзгулик, бағрикенглик, одамийликни бир-бири билан узвий боғланган тушунчалар сифатида талқин этади ва ҳар бир инсонни юксак ахлоқий идеаллар сари интилишга ундайди.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ:

1. Ш.Мирзиёев Эркин ва фаровон, демократик Ўзбекистон давлатини биргаликда барпо этамиз Т.: “Ўзбекистон” 2016
2. Ш.Мирзиёев Буюк келажагимизни мард ва олийжаноб халқимиз билан бирга қурамиз. Т.: “Ўзбекистон” 2017
3. Алишер Навоий. Ибратли ҳикоятлар ва хислатли ҳикматлар “Сано-стандарт” нашриёти Тошкент-2016.
4. Алишер Навоий. Маҳбуб ул-қулуб. Тошкент: “Адабиёт ва санъат” нашриёти, 1983.